

Η «ΚΟΚΚΙΝΗ ΜΗΛΙΑ» ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΜΑΣ ΘΡΥΛΩΝ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΖΟΜΕΝΑ ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΤΑΓΩΓΗΝ ΤΗΣ

Α'

Κεντρική μορφή, επαξίως δεσπύουσα όλων τῶν ἐθνικῶν μας θρύλων, ἀναμφισβητήτως εἶναι ἡ τοῦ *Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ*. Ὁ τελευταῖος οὗτος αὐτοκράτωρ τῆς Βασιλευσύης δὲν ὑπῆρξε μόνον ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως ἕνας δεύτερος Λεωνίδας, καθ' ὅλα ἀντάξιός τοῦ πρώτου ἐκείνου, ἀλλ' ὑπῆρξεν ἐπίσης ἀπὸ λαογραφικῆς ἀπόψεως ὁ μετὰ πίστεως ἀναμενόμενος Μεσίας, ὁ ἑνσαρκῶνων τοὺς περὶ ἐλευθερίας διακαεῖς πόθους τοῦ Ἕθνους. Ἡ παράδοσις περὶ τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ, ποιητικωτάτη ἐν τῇ συνθέσει τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων της, ἀπετέλεσε καθ' ὅλους τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνας τῆς δουλείας τὸ κυριώτατον στήριγμα τοῦ σκλαβωμένου Γένους. Εἶναι ἡ παράδοσις ἐκείνη, ἡ ἥποια καθ' ἑξοχὴν προεκάλει τὰ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἤτις ἑκατομμύρια ἑλληνικῶν καρδιῶν τὰ ἔκαμνε νὰ σκιροῦν ἀπὸ συγκίνησιν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τῆς προσεχοῦς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως.

Ὁ ἡρωϊκὸς ἐκεῖνος βασιλεὺς, σύμφωνα μὲ τοὺς λαϊκοὺς θρύλους, δὲν ἐφονεύθη. Ἀπλῶς ἔγινεν ἕνας «μαρμαρωμένος», προφανῶς καθ' ἐπίδρασιν ἄλλων λαϊκῶν διηγήσεων, ὅπου συμβαίνει γενναῖα καὶ ὄρατα βασιλόπουλα δι' ἀνωτέραν αἰτίαν καὶ βίαν, συνήθως μαγικὴν καὶ μοχθηράν, νὰ μεταβάλλωνται εἰς μαρμαρωμένα καὶ εἰς τοιαύτην εὐρισκόμενα κατάστασιν ν' ἀναμένουν τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, τότε ὅταν θὰ ἔλθῃ ἡ λυτρωτικὴ στιγμή καὶ θὰ λυθοῦν τὰ μάγια. Τότε τὰ μαρμαρωμένα βασιλόπουλα θὰ ἀναλάβουν καὶ πάλιν τὸν γνώριμον ρυθμὸν τῆς παλαιᾶς των εὐτυχισμένης ζωῆς καὶ πάσης ἄλλης διακοπέσεως ἐνεργοῦ των δράσεως.

Βαθύτατα ὑποβλητικὴ εἰς ὕψος βιβλικόν, εἰς ἀπλότητα κλασσικὴν καὶ εἰς δημιουργίαν φρονήματος ὑψηλοῦ, ἡ σχετικὴ διὰ τὸν Μαρμαρωμένον Βασιλιᾶν παράδοσις προφητεύει ὅτι καὶ ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ, μαρμαρωμένος ὄχι ἀπὸ τὴν παρέμβασιν μοχθηρᾶς μαγίσεως ἀλλὰ κατὰ θεῖαν οἰκονομίαν, θὰ ἀναλάβῃ καὶ θὰ συνεχίσῃ τὸν γνώριμον ρυθμὸν τῆς διακοπέσεως τότε ζωῆς του, τῆς διακοπέσεως ἄρα μάχης : «...Καὶ θὰ σικωθῇ ὁ βασιλιάς καὶ θὰ μῆτ' ἴσῃ Πόλη ἀπὸ τῆ Χρυσόπορτα καί, κνηγώντας μὲ τὰ φου-

οἶτα του τοὺς Τούρκους, θὰ τοὺς διώξῃ ὡς τὴν Κόκκινη Μηλιά» (Ν. Πολίτου, Παραδόσεις, 1, 22, ἀριθ. 33, «ὁ Μαρμαρωμένος Βασιλιάς»).

Εἶναι ἡ πρώτη φορὰ κατὰ τὴν ὁποίαν προβάλλει ἡ περίφημος *Κόκκινη Μηλιά*, ἡ δηλοῦσα τὴν ἀπωτάτην ἄκραν γῆς, ἐκεῖ πρὸς τὰ βάθη τῆς Περσίας, ὅπου θὰ ἐδιώκοντο οἱ Τοῦρκοι. Ἐνωρὶς ἡ Κόκκινη Μηλιά ἔγινε πανελληνίως θρόλος καὶ μὲ λυρικήν διάθεσιν καὶ πλούσιον δραματισμὸν πατριωτικὸν ἐπέρασεν ἀκόμη καὶ εἰς τὰ εὐχαιτικά γαμήλια ἄσματα. Μαζὶ «*μὲ τοὺς ἐννιά τοὺς γιούς, τὴ μιὰ τὴ θυγατέρα*», εὐχονται εἰς τὴν νύφην ἀνδρειωμένους νὰ γεννηθῆ ὁ πρῶτος τῆς υἱός :

*Πρῶτη σου γέννα, νύφη μου, ὁ Θεὸς νὰ μᾶς τ' ἀξιώσῃ,
μέσα στὴν Κόκκινη Μηλιά τοὺς Τούρκους νὰ ζυγώσῃ¹.*

Διὰ τὴν Κόκκινην Μηλιὰν ἔχει γράψει πρῶτος ὁ σοφὸς Ν. Πολίτης σχολιάζων διὰ μακρῶν τὴν παράδοσιν περὶ τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιά². Ἐπίσης διὰ τὸ παρόμοιον θέμα σχετικῆς τουρκικῆς προφητείας ἀφιερώνει δλόκληρον κεφάλαιον ὁ ἱστορικὸς F. W. Hasluc³. Χρησιμοποιῶν ὑλικὸν ἐκ τῶν ἀνωτέρω δύο μελετῶν καὶ προσθέτων ἰδίας τινὰς ἀξιολόγους πληροφορίας γράφει διὰ τὸ αὐτὸ θέμα ὁ γνωστότατος ἑλληνιστὴς R. M. Dawkins⁴. Κατωτέρω θὰ ἐπιχειρήσω ἰδίαν ἐρμηνείαν τοῦ σχετικοῦ προβλήματος, εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ὁποίας αἱ δύο προσηγηθεῖσαι ἐργασίαι τῶν Ν. Πολίτου καὶ R. M. Dawkins πάρα πολὺ μὲ ἐβοήθησαν, τόσον μὲ τὰ πολλὰ πλεονεκτήματά των, ἰδίᾳ τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν συλλογὴν πληροφοριῶν, ὅσον καὶ μὲ τὰ μειονεκτήματά των, ὅσα, κατὰ τὴν γνώμην μου, παρουσιάζουν.

Β'

Πρῶτος ὁ Ν. Πολίτης (Παραδόσεις, 2, 671) γράφει : «Πιθανὸν μοὶ φαίνεται ὅτι ἡ προέλευσις τοῦ ὀνόματος (ἡ Κόκκινη Μηλιά) εἶναι τουρκική. Οἱ Τοῦρκοι *κόκκινον μῆλον* ἐπονομάζουσι πᾶσαν μεγάλην καὶ ὄχυράν πόλιν, ἡ ἐπωνυμία δ' αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐν παλαιᾷ

¹ Παύλου Γ. Βλαστοῦ, Ὁ Γάμος ἐν Κρήτῃ, 1893, σελ. 51.

² Βλέπε κυρίως Παραδόσεις, 2, 670 - 673.

³ Christianity and Islam under the Sultans, 1929, ἰδίως κεφάλ. LVIII, «The Prophecy of the Red Apple».

⁴ The Red Apple, Ἄρχετον Θρακικοῦ Θεσαυροῦ, Ἐπίμετρον 5' τόμου, 1941, Ἐπιτύμβιον Χρήστου Τσουντα, σελ. 401 - 406.

τουρκικῆ προφητεία περὶ τῆς ἀλώσεως αὐτῆς καὶ περὶ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι ἐκδιώξεως τῶν κατακτητῶν.» Συνεχίζων ὁ Ν. Πολίτης παραθέτει τὴν τουρκικὴν ἐκείνην προφητείαν : «Ὁ ἡμέτερος Πατισάχ θὰ ἐπέλθῃ καὶ θὰ καταλάβῃ τὸ βασίλειον τῶν ἀπίστων. Θὰ λάβῃ προσέτι εἰς τὴν κατοχὴν του τὸ κόκκινον μῆλον καὶ θὰ τὸ ἔξῃ ὑποχείριον. Ἐν δ' ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη τὸ ξίφος τῶν Χριστιανῶν δὲν ἀνεκυσθῆ, θὰ μείνῃ κύριος αὐτῶν μέχρι τοῦ δωδεκάτου ἔτους. Θὰ οἰκοδομήσῃ οἰκίας, θὰ φυτεύσῃ ἀμπέλους, θὰ περιφράξῃ κήπους καὶ θὰ γεννήσῃ υἱούς. Ἄλλὰ μετὰ τὸ δωδέκατον ἔτος ἀπὸ τῆς χειρώσεως τοῦ κοκκίνου μῆλου, τὸ ξίφος τῶν Χριστιανῶν θὰ γυμνωθῆ καὶ θὰ διώξῃ τοὺς Τούρκους.» (Παραδόσεις, 2, 671 - 672.)

Ἡ προφητεία αὕτη ἐδημοσιεύθη πρώτην φορὰν τὸ 1545 καὶ ἔπειτα τὸ 1548. Ὁμοίως λόγος ἐγένετο καὶ εἰς δημοσιεύματα τοῦ 1634 καὶ 1657¹.

Παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Ν. Πολίτου καὶ τὴν ἀντίστοιχον σιωπὴν τοῦ R. Dawkins, νομίζω ὅτι δὲν ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις τὸ ἀρχικὸν κόκκινον μῆλον, περὶ οὗ ἡ τουρκικὴ πρόρρησις κάμνει λόγον. Διότι ἐν ἐναντία περιπτώσει αὐτὰ ταῦτα τὰ γεγονότα θὰ ἀπεδείκνυον ψευδῆ συνεχῶς τὴν προφητείαν, ἐπειδὴ αὕτη ρητῶς βεβαιώνει ὅτι οἱ Τούρκοι θὰ διατηρήσουν τὸ κόκκινον μῆλον ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη καί, ἐὰν ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τῆς ἐπταετίας δὲν ἀνεκυσθῆ τὸ ξίφος τῶν Χριστιανῶν, τότε θὰ δυνηθῶν νὰ διατηρήσουν τὴν κατοχὴν ἐν συνόλῳ ἐπὶ δώδεκα ἔτη, μετὰ τὰ ὅποια ὅμως τὸ μοιραῖον εἶναι ἀναπότρεπτον, διότι τότε οἱ Χριστιανοὶ ὀπωσθήποτε θὰ τοὺς ἐκδιώξουν μακρὰν. Ἐν λοιπὸν δεχθῶμεν ὅτι ἡ τουρκικὴ αὕτη παράδοσις ἀνεφέρετο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι αὕτη ἦτο παλαιότερα τοῦ 1453, τότε δώδεκα ἔτη μετέπειτα, ἤτοι εὐθὺς ἀπὸ τοῦ 1465, ἡ παράδοσις αὕτη ἤρχισε διαρκῶς νὰ διαφεύδῃ ἑαυτήν.

Ἄλλος συνεπῶς τόπος ἐδηλοῦτο διὰ τοῦ ὀνόματος *κόκκινον μῆλον*. Ἐκ τῶν γνωστῶν πόλεων ἐδηλοῦντο τοιαῦτα κυρίως ἡ Ρώμη, ὡς ἡ μόνη ἔλευθερα ἔδρα Χριστιανοῦ πατριάρχου, ἐπίσης ἡ Βουδαπέστη, ἡ καὶ ἡ Ρόδος².

Παρίσταται συνεπῶς ἀνάγκη νὰ δοθῆ λύσις εἰς τὰ ἑξῆς ἐρωτήματα : Ποῖος τόπος ἀρχικῶς ἦτο τὸ *κόκκινον μῆλον* ; Τί ἦτο τὸ *κόκκινον* τοῦτο μῆλον καὶ τί ἡ *Κόκκινη Μηλιά* ; Ποία ἡ καταγωγὴ ἑκατέρας τῶν δύο τούτων μορφῶν καὶ τῶν μετ' αὐτῆς συνδεδεμένων δοξασιῶν ;

Ἐνῶ ὁ Ν. Πολίτης ἀρκεῖται κυρίως νὰ ἀναφέρῃ τὴν τουρκικὴν προφη-

¹ Bartholomew Georgevits, *Prognoma sive Præsagium Mehemetanorum*, 1545. Τὸ 1548 ὑπὸ Ludovico Domenichi ἐν Φλωρεντία, ἐν τῷ βιβλίῳ του *Prophetia de Maometani et altre cose Turchesche*. Βλέπε σχετικῶς F. W. Hasluc k (ἐνθ' ἀν., κεφάλ. LVIII, «The Prophecy of the Red Apple») ὅθεν λαμβάνει ὁ R. M. Dawkins (ἐνθ' ἀν., σελ. 401 - 402).

² F. Hasluc k, ἐνθ' ἀν., ὅθεν καὶ R. Dawkins, σελ. 402.

τείαν περὶ προελάσεως τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ τόπου, ὅπου τὸ κόκκινον μῆλον (Παραδόσεις, 2, 671 κέξ.), ὁ R. Dawkins προχωρεῖ διὰ νὰ ἐξηγήσῃ πῶς καὶ πόθεν προῆλθεν ἡ τοιαύτη περὶ κοκκίνου μῆλου δοξασία. Τὰ κύρια συμπεράσματά του εἶναι ὅτι «ἀρχικὸς συμβολισμὸς τοῦ κοκκίνου μῆλου εἶναι ἡ παγκόσμιος κυριαρχία» (σελ. 403) καὶ ὅτι «γίνεται σαφὲς ὅτι ἡ καταγωγή τῆς δοξασίας τοῦ μῆλου ὡς συμβόλου ἔξουσίας προῆλθε διότι τοῦτο ἦτο σφαιρικὸν παριστάνον δλόκληρον τὴν γῆν» (σελ. 404).

Τὸ πρῶτον συμπέρασμά του ὁ R. Dawkins δανεῖζεται ἀπὸ τὸν H a s l u c k ¹ ὑποστηρίζοντα ὅτι τὸ κόκκινον μῆλον συμβολίζει τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τοῦ κόσμου. Ἀφοῦ ἀναφέρει στίχους ἀπὸ τὸ Chanson de Roland (stanza 29), ὅπου ὁ ἀνεπιὸς τοῦ Καρολομάγνου φέρει εἰς τὸν θεῖον του ἐν κόκκινον μῆλον «ὡς σύμβολον τῶν στεμμάτων ὄλων τῶν βασιλέων», ἔπειτα ὁ R. Dawkins νομίζει ὅτι τὸ κόκκινον μῆλον ταυτίζεται μὲ τὴν σφαῖραν, τὴν παριστάνουσαν τὴν ὑδρόγειον, τὴν ὁποίαν ὡς σύμβολον παγκοσμίου ἔξουσίας ἐναποθέτουν καὶ σήμερον ἔτι εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀγγλων βασιλέων κατὰ τὴν ἐνθρόνισιν αὐτῶν. Συσχετίζει δὲ τὸ κόκκινον μῆλον τῆς τουρκικῆς παραδόσεως καὶ μὲ ὑποκειμενικὴν γνώμην, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ μῆλον, ἐπειδὴ εἶναι στρογγυλὸν καὶ συνεπῶς δὲν ἔχει οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος, διὰ τοῦτο καὶ συμβολίζει τὸν κόσμον δλόκληρον ².

Ἐὰν ὅμως αὐτὴ πρᾶγματι εἶναι ἡ αἰτία διὰ τὸν εἰδικὸν ἐνταῦθα ρόλον τοῦ μῆλου, ἦτοι ἐὰν ὡς αἰτία δημιουργοῦσα τὸ σύμβολον εἶναι ἡ στρογγυλότης αὐτοῦ, τότε δικαίως θὰ ἀπορῆ κανεὶς διατὶ ἐξελέγη εἰδικῶς τὸ μῆλον καὶ ὄχι καὶ ἄλλοι πολλοὶ καρποί, ἐπίσης στρογγυλοὶ ὡς καὶ τὸ μῆλον.

Πρέπει ἐπίσης νὰ τονισθῇ ὅτι ἐκτὸς τοῦ ἐκ τοῦ Chanson de Roland προσκομιζομένου παραδείγματος, ὅπου παρομοιάζεται τὸ μῆλον ὡς σύμβολον τῶν στεμμάτων βασιλέων, εἰς τὰς ἄλλας περιπτώσεις οὐσιαστικῶς ἀπομακρυνόμεθα ἀπὸ τὸ κόκκινον μῆλον καὶ πλέον ἀνεπιγνώστως ἐξετάζομεν ἄλλο θέμα, ἦτοι τὴν συμβολικὴν σημασίαν τῆς στρογγύλης σφαίρας τὴν ὁποίαν ἰσχυροὶ ἡγεμόνες κρατοῦν εἰς χεῖρας τῶν ὡς σύμβολον ἔξουσίας ἐπὶ τῆς ὑδρογείου. Τὸ τελευταῖον τοῦτο, ἀλλ' ἄσχετον μὲ τὸ πρόβλημά μας, φαινόμενον δὲν λείπει βεβαίως οὔτε ἀπὸ τὸν Βυζαντινὸν κόσμον. Ὁ ἴδιος ὁ Ἰουστινιανὸς ἔστησεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνδριάντα του εἰς τὸν ὁποῖον παρίστατο ἔφιππος, ἔχων τὴν δεξιάν του χεῖρα ὑψωμένην, κρατῶν δὲ διὰ τῆς ἀριστερᾶς σφαῖραν συμβολίζουσαν τὴν κυριαρχίαν του ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸ ἀγαλμα τοῦτο διὰ μακρῶν καὶ μεγαλοστόμως τὸ περιγράφει ὁ Π ρ ο κ ὀ π ι ο ς (Περὶ Κτισμάτων, I, 2, ἔκδ. Βόννης, τόμ. III, σελ. 181 – 182), τὴν πλέον ὅμως ἐνδιαφέρουσαν καὶ χαρακτηριστικὴν ἐρμηνεῖαν του δίδει εἰς ἡμᾶς ὁ

¹ Christianity and Islam, σελ. 736.

² R. Dawkins, ἔνθ' ἄν., σελ. 404.

Γεώργιος Κωδινός, γράφων τὰ ἐξῆς (ἔκδ. Βόννης, σελ. 28 – 29) :
 «Διὸ ἔστησε τὴν ἑαυτοῦ στήλην ἔφιππος ἐπὶ κίονος. καὶ τῇ μὲν ἀριστερᾷ
 χειρὶ φέρει σφαῖραν, ἐμπεπηγότες σταυροῦ ἐν αὐτῇ, ὡς διὰ τῆς εἰς τὸν
 σταυρὸν πίστεως τῆς γῆς πάσης ἐγκρατῆς γεγονώς· σφαῖρα μὲν γὰρ ἡ γῆ διὰ
 τὸ σφαιροειδὲς τοῦ αὐτῆς σχήματος, πίστις δὲ ὁ σταυρός.»

Ἐκεῖνο ποὺ διέφυγε τὴν προσοχὴν τοῦ R. Dawkins εἶναι ὅτι ἄλλο
 πρᾶγμα εἶναι ἡ στρογγύλη σφαῖρα, ἡ συμβολίζουσα τὴν γῆν, καὶ ἐντελῶς
 ἄλλο πρᾶγμα εἶναι ἡ Κόκκινη Μηλιά καὶ τὰ κόκκινα μῆλα, ἅτινα δὲν φέρον-
 ται ἐπὶ τῶν παλαμῶν οὔτε καὶ εἶναι κἂν φορητά. Πράγματι, αἱ τουρκικαὶ
 μαρτυρίαι οὐδόλως ἐννοοῦν μῆλον, ὅπερ θὰ τὸ κρατῇ εἰς χεῖρας του ὁ Σουλ-
 τάνος καὶ ὅπερ θὰ συμβολίσῃ τὴν κυριαρχίαν του ἐπὶ τοῦ κόσμου. Εἰς τὸ
 σημεῖον τοῦτο αἱ γνωσταὶ μου σχετικαὶ μαρτυρίαι εἶναι ἀπολύτως σαφεῖς
 καὶ ποτὲ δὲν ἀναφέρουν τὸ κόκκινον μῆλον ὡς σύμβολον κινήτων, ὅπερ — ὡς
 ἡ ἄλλη ἐκεῖνη στρογγύλη σφαῖρα τῶν Ἑγγλων βασιλέων — θὰ φέρεται ἐπὶ
 τῆς χειρὸς τοῦ Τούρκου κυριαρχοῦ. Ἀντιθέτως, τόσον τὸ μῆλον τοῦτο, ὅσον
 καὶ ἡ περίφημος *Κόκκινη Μηλιά* τῶν ἑλληνικῶν θρούλων ἡ παράγουσα τὸ
 κόκκινον μῆλον, εἶναι τόποι καὶ δὴ τόποι πολὺ μακρυνοί, ἐκεῖ πρὸς τὰ ἄκρα
 τῆς γῆς. Ἀκόμη καὶ ὅταν τὸ κόκκινον μῆλον ἀρχίσῃ νὰ μετασχηματίζεται
 καὶ νὰ ἐμφανίζεται εἰς τὰ ἔθιμα ἐνθρονισμοῦ τῶν νέων Σουλτάνων, — ἔγινε
 δὲ τοῦτο κατὰ τὸν 16^{ον} αἰῶνα, ἀπὸ τοῦ Σουλεῦμὰν τοῦ Α' καὶ ἐξῆς —, ἀκόμη
 καὶ τότε δὲν χάνει τὸν χαρακτῆρα του ὡς παριστάνον τὸν πολὺ μακρυνόν,
 μέχρι τοῦ ὁποίου εὔχονται οἱ Τούρκοι νὰ προελάσουν. Κατὰ τὸ ἔθιμον ἐκεῖνο,
 ὡς ἀναφέρει σχετικῶς ὁ ἱστορικὸς C r e a s y ¹, ὁ νέος Σουλτάνος ἐδέχετο
 ἡδύποτον προσφερόμενον ἐν κυπέλλῳ ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Γενιτσάρων,
 ὅστις μὲ τὴν σειρᾶν του ἀπηύθυνεν ἔπειτα τὴν ἐξῆς πρὸς τὸν Σουλτάνον
 εὐχὴν : «Καλὴν ἀντάμωσιν εἰς τὸ Κόκκινον Μῆλον !»

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται φανερόν ὅτι ἡ ἐρμηνεῖα τὴν ὁποίαν δίδουν οἱ
 F. Hasluck καὶ R. Dawkins ἔχει μᾶλλον ἐγκεφαλικὴν τὴν καταγωγὴν καὶ
 εἶναι ἄσχετος πρὸς τὰ ἐξεταζόμενα ἐνταῦθα μῆλα. Ἄλλην συνεπῶς πρέπει νὰ
 ἀναζητήσωμεν ἐξήγησιν, καὶ δὴ ἐξήγησιν ψυχολογικῶς περισσότερον λαϊκὴν
 ὡς πρὸς τὴν βίαν τῆς καὶ ὀλιγώτερον λογίαν, μὴ διακρινομένην δι' ἀφηρη-
 μένον συμβολισμόν ὅστις ἀρμόζει μὲν εἰς τινὰς κοινωνίας ἢ κοινωνικὰς
 τάξεις πνευματικῶς προηγμένας, δὲν ἦτο ὅμως δυνατὸν νὰ ἔχῃ δημιουργηθῇ
 ἢ νὰ κατανοηθῇ ὑπὸ τοῦ φανατισμένου τουρκικοῦ ὄχλου τοῦ κατὰ τὸ 1657
 κραυγάζοντος ² *Cicil Alma, Cicil Alma* (ἦτοι κόκκινον μῆλον), κραυγὴν

¹ History of the Ottoman Turks, 1877, σελ. 201. Βλέπε σχετικῶς Ἐπιτύμ-
 βιον Τσουντα, σελ. 405.

² Πληροφορία τοῦ Σουηδοῦ ἀπεσταλμένου Nicholas Rolamb, εὗρισκομένου τὸ
 1657 ἐν Κωνσταντινουπόλει. Βλέπε R. Dawkins, σελ. 401 - 402.

διὰ τῆς ὁποίας ἠγνόνουν προέλασιν πρὸς δυσμὰς πρὸς κατὰκτησιν τῆς Ρώμης¹ καὶ τῆς ἄλλης Δύσεως.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω τὸ *κόκκινον μῆλον* τῆς τουρκικῆς παραδόσεως μοῦ φαίνεται ὅτι ἀρχικῶς δὲν ἦτο ὠρισμένη ὄχυρὰ πόλις, οὔτε τόπος ὑπαρκτός, οὔτε μῆλα πραγματικά, ἀλλ' ὅτι εἶναι σύμβολον φανταστικὸν καὶ δημῶδες, καὶ ὅτι συμβολίζει τὸ ἀπόγειον τῆς τουρκικῆς δόξης, δηλ. τὴν μοκροτάτην πρὸς δυσμὰς ἐδαφικῆν των ἐπέκτασιν, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ὁποίαν καὶ ἐντὸς τακτοῦ βραχυτάτου χρονικοῦ ὁρίου θέλει ραγδαία ἀρχίσει ἡ ὑποχώρησις των. Ἡ μυθικὴ αὕτῃ ἰδέα τοῦ ἀπώτατου τοπικοῦ ὁρίου ἠδύνατο βραδύτερον, ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, νὰ προσδιορίζεται μὲ νέαν ἐκάστοτε ἐντόπισιν, ὑπαγορευομένην ἐκ τῆς ἐκάστοτε ἐμπειρίας τῆς διαμορφουμένης ἐκ τῶν νέων ἱστορικῶν γεγονότων. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὡς *κόκκινον μῆλον* ὅτε μὲν νοεῖται ἡ Ρώμη, ὅτε δὲ ἡ Βουδαπέστη, ἀναλόγως πρὸς τοὺς συγκεκριμένους ἐκάστοτε ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς τοῦ Ὀθωμανικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ. Ὑπὸ ἀνάλογον πνεῦμα ἐντοπισμοῦ συνέβη νὰ ἐννοῆται μὲ τὴν σειρὰν τῆς ὡς κόκκινον μῆλον καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις. Αὕτη ὅμως θὰ πρέπη νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐξελήφθη οὕτω εἰς χρονικὴν ἐποχὴν διάφορον ἐκείνης, καθ' ἣν ἤμαζεν ἡ τουρκικὴ προφητεία περὶ κοκκίνου μῆλου καὶ περὶ τῆς συντόμου — ἑπταετοῦς ἢ δωδεκαετοῦς μόνον — κατοχῆς του. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἠδύνατο νὰ παραμερίζεται ἡ εἰδικὴ ἐκείνη προφητεία, διάφοροι δὲ ὄχυραὶ πόλεις νὰ θεωροῦνται, ἀδιαφόρως ἢ καὶ ταυτοχρόνως, ὡς συμβολίζουσαι τὰ μυθικὰ ἐκεῖνα *κόκκινα μῆλα*.

Οὕτω ὅμως βλέπομεν ὅτι κατ' οὐσίαν εἶναι ἀνύπαρκτος ἡ μεταξὺ τῶν τουρκικῶν καὶ τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων προβάλλουσα βασικὴ ἀντίφασις². Διότι κοινὴ βᾶσις ἀμφοτέρων, ἑλληνικῶν καὶ τουρκικῶν, εἶναι ὅτι τὸ κόκκινον μῆλον καὶ ἡ Κόκκινη Μηλιά εὐρίσκονται κάπου πάρα πολὺ μακρὰν, εἷς τι σημεῖον ἀπώτατον. Μόνη — καὶ ὄχι βασικὴ οὔτε ἀνερομήνευτος — διαφορὰ των εἶναι ἡ διάφορος κατεύθυνσις.

Τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τὸ ἀπώτατον ἐνθυμίζει ἀνάλογα περιστατικὰ παραμυθιῶν, ὅπου κάποιος ἀναλαμβάνει μακρὰν πορείαν διὰ νὰ εὔρη *μῆλα* θυματουργὰ ἢ μαγικά, ἢ νὰ εὔρη τὸ *ἀθάνατον νερόν*, ἢ διάφορα ἄλλα παρόμοια δυναμικὰ σύμβολα. Τὸ περιστατικὸν δὲν λείπει οὔτε ἀπὸ τὰ δημοτικὰ μας

¹ Σχετικῶς μὲ τὴν Ρώμην ὡς δηλουμένην διὰ τοῦ *Kizil Elma* ὁ κ. Ι. Παμπούκης μὲ ἐπληροφόρησεν ὅτι εἰς τὸ Λεξικὸν Τουρκο-Ἑλληνικὸν τοῦ Π. Β. Μελλιτοπούλου, τυπωθὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει 1934, ἀναγράφεται, ἐν σελ. 97: «*Elma*, Τ. ὄν. μῆλον. || *kizil* —, ἐρυθρὸν μῆλον [ἄλλοτε οὕτως ἐκαλεῖτο ἡ Ρώμη].»

² Διὰ τὴν ἀντίφασιν ταύτην βλέπε R. Dawkins, ἐνθ' ἄν., σελ. 405. Ἀντίφασις διακρίνει τὸ *κόκκινον μῆλον*, ὅπερ διὰ τοὺς Τούρκους συμβολίζει θριαμβευτικὴν των προέλασιν, καὶ τὴν *Κόκκινην Μηλιάν*, ἣτις διὰ τοὺς Ἕλληνας συμβολίζει τουρκικὴν ἦτταν καὶ φυγὴν των.

τραγουδία, όπου μεταξύ τῶν διαφόρων θανατουργῶν «ξαρρωστικῶν» πού ὁ βαρέως ἀσθενής σύζυγος ζητεῖ ἀπό τήν γυναῖκα του εἶναι καί τὸ ἀπώτατα εὐρισκόμενον *μῆλον* :

*Τὸ ρόδο ἀπ' τήν Ἀνατολή, τὸ μῆλο ἀπὸ τῆ Δύση*¹.

Εἶναι χαρακτηριστικόν, — χωρὶς ὅμως καί νὰ εἶναι σταθερὸν εἰς πολλές παραλλαγάς, οὔτε καί νὰ ἀποδεικνύη βαθύτερον καί ἀναμφισβήτητον ἐνταῦθα σύνδεσμον —, ὅτι τὸ μῆλον τοῦτο, πού ὁ ἄρρωστος τὸ ζητεῖ, εὐρίσκεται εἰς τὴν Δύσιν. Εἰς τὴν αὐτὴν δυτικὴν κατεύθυνσιν, ἐκεῖ πρὸς τὴν Ρώμην καί πέραν ἀκόμη, ἀναφέρεται καί τὸ *κόκκινον μῆλον* τῆς τουρκικῆς παραδόσεως. Ἐκεῖ πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν, «*στὴ χώρα πού βασιλεύει ὁ ἥλιος*», προχωροῦν καί οἱ ἥρωες μερικῶν παραμυθιῶν διὰ νὰ εὔρουν τὰ μῆλα ἢ τὸ ἀθάνατον νερόν.

Τὸ πρότυπον ὅμως ὅλων τῶν ἀνωτέρω διηγήσεων, τὸ χρονικῶς πανάρχαιον καί τὸ πλέον χαρακτηριστικὸν ἐξ ὅλων τῶν τοιούτων μύθων περὶ μῆλων κειμένων πολὺ μακρὰν, ἀναμφισβητήτως εἶναι τὰ λίαν ἀπομακρυσμένα δυτικῶς *μῆλα τῶν Ἑσπερίδων*. Ταῦτα ὁ Ἡρακλῆς διετάχθη νὰ φέρῃ εἰς τὸν Εὐρουσθέα, ἵνα οὔτω κερδίσῃ ἐκεῖνος δι' αὐτῶν ἀθανασίαν. Εἶναι γενικῶς γνωστὰ τὰ μυθολογούμενα περὶ Ἡρακλέους καί Νηρέως, τοῦ δευτέρου ἀναγκασθέντος νὰ ἀποκαλύψῃ πρὸς τὸν πρῶτον τὴν ὁρθὴν πρὸς τὰ μῆλα κατεύθυνσιν, ὡς καί τὰ περὶ Ἡρακλέους καί Ἀτλαντος. Ὀλιγότερον γνωστὰ εἶναι τὰ σχετιζόμενα μὲ τὸν φόνον τοῦ φυλάσσοντος δράκοντος καί τὰ μυθολογούμενα περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν μῆλων ἐκείνων, ἅτινα εἴτε μόνον εἴτε τῇ παρεμβάσει τῆς Ἀθηνᾶς ἐπέστρεψαν εἰς τὸν ἀρχικόν, τὸν ἱερὸν καί μόνιμον, τόπον τῶν ἀπὸ ὅπου δὲν ἤθελον ν' ἀπομακρυνθοῦν².

Τὸ παλαιότατον ὄθεν πρότυπον καί τοῦ κόκκινου μῆλου καί τῆς Κόκκινης Μηλιάς εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, τὰ *μῆλα τῶν Ἑσπερίδων*, τὰ εὐρισκόμενα πρὸς τὸ ἄκρον τῆς γῆς. Ἐκεῖ, πρὸς τὸ μυθικὸν ἐκεῖνο ἄκρον τοῦ γνωστοῦ καί τοῦ ἀγνώστου κόσμου, ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχουν τὰ χρυσαῖα μῆλα, διατάσσεται νὰ μεταβῇ ὁ ἀρχαῖος ἥρωας. Εἰς τὴν αὐτὴν ἀπωτάτην γῆν, ὅπου ὑπάρχει τὸ κόκκινον μῆλον, ἐκεῖ ἐνόμιζαν καί οἱ Τούρκοι ὅτι θὰ ἔφθαναν. Εἰς ὁμοίαν ἀπωτάτην περιοχὴν, ὅπου φύεται ἡ Κόκκινη Μηλιά, ἐκεῖ ἐπίστευον καί οἱ Ἕλληνες ὅτι ἤθελον ἀπωθήσει τοὺς Τούρκους.

¹ Παραλλαγή ἐκ Κεφαλληνίας, βλέπε Κ. Ρωμαίου, Τὸ τραγούδι τῆς Ἀπαρνημένης, *Mélanges Merlier*, 1953, ἀνάτυπον σελ. 34.

² Βλέπε σχετικῶς H. J. Rose, *A Handbook of Greek Mythology*⁹, σελ. 216, καί Ἀπολλοδώρου, Βιβλιοθήκη, 2, 11 (ἔκδ. Frazer, τόμ. 1, σελ. 218-232).

Γ'

Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχει ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ κόκκινου μήλου ὑπέστη ἐπίδρασιν τὸ ὄνομα *Κόκκινη Μηλιά* τοῦ ἑλληνικοῦ θρύλου.

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, ἀφοῦ ἐγνώρισε τὴν τουρκικὴν παράδοσιν διὰ τὸ κόκκινον μῆλον, δὲν ἔδωκε σημασίαν εἰς τὴν ποθουμένην ὑπὸ τῶν Τούρκων προέλασιν, ἣτις ἄλλωστε ἀποτελεῖ μόνον τὴν εἰσαγωγὴν τῆς προφητείας, ἀλλ' ἐπρόσεξε τὰ ἐξῆς δύο λίαν χαρακτηριστικὰ σημεῖα : 1) ὅτι τὸ μυθικὸν τοῦτο κόκκινον μῆλον εὐρίσκεται τοπικῶς πολὺ μακρὰν, 2) ὅτι ἡ ἐκεῖ ἀφιξίς τῶν Τούρκων θὰ σημάνη τὴν ἔναρξιν μεγάλης τῶν στρατιωτικῆς ἥττης καὶ φυγῆς¹. Διατηρήσας ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τὴν ἐνότητα τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν, — δηλ. τὴν τοῦ κόκκινου μήλου καὶ τὴν τῆς τουρκικῆς φυγῆς —, ἀντιστρέφας ὅμως χρονικῶς αὐτάς, διέπλασεν ἰδίαν παραλλαγὴν καθ' ἣν οἱ Τούρκοι θὰ νικηθοῦν καὶ θὰ τραποῦν εἰς φυγὴν φθάνοντες τελικῶς εἰς τὸ μακρυνὸν ἐκεῖνο μέρος μὲ τὰ κόκκινα μῆλα. Ἡ ἰδέα τῶν ἀπώτατα κειμένων τούτων μυθικῶν «μήλων» ἦτο οἰκεία εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ σύμφωνος πρὸς τοὺς ἰδικούς του μύθους, ἀρχαίους καὶ νεωτέρους. Ἡ ἀποδοχὴ ὅθεν καὶ ἡ προσαρμογὴ τοῦ νέου τούτου μυθικοῦ στοιχείου δὲν προσέκρουεν ἀλλ' ἀντιθέτως διευκολύνετο ἐκ τῆς προϋπαρχούσης μυθικῆς ὕλης καὶ ψυχολογίας.

Ἐπάσχει ὅμως καὶ μία μικρὰ ἀπόκλισις: Τὰ ἀρχαῖα μῆλα τοῦ ἄθλου τοῦ Ἡρακλέους, τὰ περιφραμα *«χρύσεια μῆλα»* τῶν Ἑσπερίδων, ἐφυλάσσοντο ὑπὸ τοῦ δράκοντος καὶ ὑπὸ τῶν τεσσάρων Ἑσπερίδων, τῆς Αἴγλης, Ἐρυθείας, Ἑσπερίας καὶ Ἀρεθούσης². Τὰ χρυσᾶ ταῦτα μῆλα, *«ἂ Διὶ Γῆ γήμαντι Ἦραν ἔδωρήσατο»*, ἀναφέρονται ἄνευ τῆς μηλέας εἰς ἣν ἀνήκον. Ὅμοίως καὶ τὰ «κόκκινα μῆλα» τῆς τουρκικῆς παραδόσεως δὲν ἀναφέρουν μηλέαν. Γενικώτερον δὲ τὰ μυθικὰ καὶ μαγικὰ ταῦτα μῆλα, τὰ φυλασσόμενα μακρὰν εἰς χώραν μυθικὴν καὶ ἐνίοτε φρουρούμενα ἀγρύπνως, ἀναφέρονται συνήθως κεχωρισμένα τοῦ δένδρου τῶν.

Διατὶ ὅμως ἡ ἑλληνικὴ παράδοσις παρὰ τὸν καρπὸν προσθέτει καὶ τὸ δένδρον, τὴν *Κόκκινην Μηλίαν*; Αἰτία δὲν εἶναι μόνον ἡ μέσα εἰς ἑλληνικὰ παραμύθια ὑπαρξίς καὶ ἄλλων μυθικῶν μηλεῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀναφέρονται μαγικὰ μῆλα. Κυριώτερα αἰτία εἶναι ὅτι εἰς τὸν ἐθνικὸν μας θρύλον διὰ τὸν

¹ Διὰ τὸ β' τοῦτο σημείον βλέπε καὶ ὅσα παρόμοια, ἀλλὰ καὶ διαφορετικὰ, ἔχει ἡδη ἐπιτυχῶς παρατηρήσει ὁ R. Dawkins, ἐνθ' ἄν., σελ. 405-406.

² Βλέπε σχετικῶς Ἀπολλοδώρου, Βιβλιοθήκη, 2, 11 (ἐκδ. Frazer, 1, 220).

Μαρομαρωμένον Βασιλιάν τὸ ἀρχαιότερον στρώμα τοῦ αὐτοῦ μύθου περιλαμβάναν ὅτι οἱ Τούρκοι θὰ διωχθῶν μέχρι τῆς ἀπωτάτης πατρίδος των, ὅπου ὑπάρχει τὸ μυθικὸν *Μονοδένδριον*. Ἦδη ὁ ἱστορικὸς Δούκας (Ἱστορίας Βυζαντινῆς κεφ. 39, ἔκδ. Βόννης, σελ. 290) γράφει: «Καὶ οἱ Ρωμαῖοι καταδιώξουσιν αὐτοὺς κόπτοντες καὶ ἐξελάσουσιν καὶ ἐκ τῆς πόλεως καὶ ἀπὸ τῆς δύσεως καὶ ἀπὸ τῶν τῆς ἀνατολῆς μερῶν ἄχρις ὁρίων Περσίας, ἐν τόπῳ καλουμένῳ *Μονοδενδρίῳ*.»

Τὸ ἀνώνυμον τοῦτο δένδρον, τὸ προερχόμενον ἐξ ἀποκαλυπτικῶν στοιχείων ἀναφερομένων εἰς τὰς Ὁράσεις τοῦ προφήτου Δαυὶδ¹, λαμβάνει τὸ ὄνομα *Μονοδένδριον* καὶ τέλος τὸ νέον ὄνομα *Κόκκινη Μηλιά*. Εἰς τὴν νέαν ταύτην παραλλαγὴν τῆς ἡ μεσαιωνικῆς προφητείας τοῦ κειμένου τοῦ Δούκα μετασχηματίζεται εἰς ἐθνικὴν νεοελληνικὴν παράδοσιν, ἔχουσαν οὕτω: «... καὶ θὰ μῆ στήν Πόλη ἀπὸ τῆ Χρυσόπορτα καί, κνηγώντας μετὰ τὰ φουσσάτα του τοὺς Τούρκους, θὰ τοὺς διώξῃ ὡς τὴν Κόκκινη Μηλιά...» (Πολίτου, Παραδόσεις, 1, 22, ἀρ. 33).

Ἀξίζει νὰ προστεθῇ ὅτι ἡ προκειμένη περιπτώσις δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸν παράδειγμα, ὅπου ἐν ὄρισμένον καὶ ἀνώνυμον δένδρον συνδέεται ἔπειτα εἰδικῶς μετὰ τὴν μηλιὰν καὶ τὰ μῆλα. Διότι παρόμοιον συμβαίνει καὶ μετὰ τὸ ἀρχαιότατον ἐκεῖνο δένδρον ἐν τῷ παραδείσῳ, τοῦ ὁποίου τὸν ἀπηγορευμένον καρπὸν ἐδοκίμασαν οἱ πρωτόπλαστοι. Παρ' ὅλον ὅτι εἰς ὄλους τοὺς λαοὺς ἐπιμόνως παραδίδεται ὁ ἀπηγορευμένος καρπὸς ὡς τὸ «μῆλον τῆς Ἐῤῥας»², ὅμως τὸ δένδρον ἐκεῖνο δὲν ὀνομάζεται μηλιά. Εἶναι ἀπλῶς δένδρον ἀνώνυμον: «Ἀπὸ δὲ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου, ὃ ἐστὶν ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, εἶπεν ὁ Θεός, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ, οὐδὲ μὴ ἄψησθε αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἀποθάνητε» (Γένεσις, κεφ. 3, 3). Ἡ δικαιολογία ἦν ὁ ὄφρις προβάλλει διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ σχέδιόν του, εἶναι ὅτι τρώγοντες οἱ πρωτόπλαστοι τὸ «μῆλον» ἐκεῖνο θὰ γίνοντο ὡς θεοί, ἡ δὲ δικαιολογία αὕτη ἐνθυμίζει τὰ ἄλλα ἐκεῖνα μῆλα τῶν Ἑσπερίδων, ἅτινα ἐπίσης ἠδύνατο νὰ χορηγοῦν, ὡς εἶδομεν, τὴν ἀθανασίαν εἰς τὸν ἀτόχον των. «Ἦδει γάρ ὁ Θεός, ὅτι ἢ ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, διανοιχθήσονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἔσεσθε ὡς θεοί» (Γένεσις, κεφ. 3, 5).

Χωρὶς νὰ θέλω νὰ ὑποστηρίξω ὅπωςδῆποτε ἄμεσον ἐξάρτησιν μεταξὺ τῶν διαφόρου ἐθνολογικῆς καταγωγῆς δύο τούτων περιπτώσεων — ἐβραϊκῆς καὶ τουρκικῆς — πάντως θὰ πρέπη νὰ σημειώσω τὴν ἐξῆς σύμπτωσιν: Ὅτι καὶ εἰς τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ μῆλου τῶν πρωτοπλάστων ὑπόκειται

¹ Περὶ αὐτῶν βλέπε ὅσα ὀρθὰ παρατηρεῖ ὁ σοφὸς Ν. Πολίτης, Παραδόσεις, 2, 670.

² Funk and Wagnalls, Dictionary of Folklore, Mythology and Legend, τόμ. Α', σελ. 68.

παρομοία διάταξις συνθηκῶν. Καί ἐκεῖ δηλ. οἱ πρωτόπλαστοι ζοῦν ἀνέτως, ἀργότερα ὅμως καταλαμβάνονται ὑπὸ τῆς πλεονεξίας καὶ ἐπιχειροῦν νὰ γίνουν κάτοχοι τοῦ «μήλου», ἡ δὲ ἐπιτυχία των εἰς τὴν ἀπόκτησιν αὐτοῦ γίνεται ταυτοχρόνως καὶ ἔναρξις τῆς ἐκδιώξεώς των ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ μέρος πρὸς ἄλλον τόπον καταδίκης καὶ τιμωρίας, πρὸς τὴν γῆν.

Εἶναι ἀξιοσημείωτον καὶ τὸ ἐξῆς πρόσθετον παράλληλον: Ἡ τουρκικὴ παράδοσις βεβαιώνει ὅτι, ὅταν οἱ Τοῦρκοι θὰ γίνουν κύριοι τοῦ περιφήμου «μήλου», τότε θὰ ἀνεγκυθῆ τὸ ξίφος τῶν Χριστιανῶν καὶ οἱ Τοῦρκοι θὰ φύγουν μακρὰν ἐξ αἰτίας αὐτοῦ (Π ο λ ί τ ο υ, Παραδόσεις, 2, 671 – 672). Βεβαίως, ἐφόσον πόλεμος θὰ γίνῃ, ἡ παρουσία ὄπλων πολεμικῶν εἶναι ἀναπόφευκτος καί, συνεπῶς, χωρὶς ἀποδεικτικὴν τινα ἀξίαν. Ὡστόσο ὅμως ἐδῶ παραμερίζονται ὅλα τὰ ἄλλα ὄπλα καὶ ὁ λόγος εἶναι μόνον περὶ ἑνὸς ξίφους, τὸ ὅποιον θὰ ἀνεγκυθῆ καὶ γυμνὸν τοὺς κυριαρχήσαντας τοῦ «μήλου» θὰ τοὺς ἀναγκάσῃ πρὸς φυγὴν ἀκουσίαν. Συμβαίνει ὅμως τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὰ περὶ τῆς ἐξώσεως τῶν πρωτοπλάστων, διότι ἡ σπουδαία «*φλογίνη ρομφαία*» εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνη πὸν ἐπιφαίνεται ἐκεῖ καὶ ἐξασφαλίζει τὴν ἐκδιώξιν: «*Καὶ ἐξέβαλε τὸν Ἀδάμ, ... καὶ ἔταξε... τὴν φλογίνην ρομφαίαν τὴν στρεφομένην φυλάσσειν τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς*» (Γένεσις, κεφ. 3, 24).

Ἡ διεϊσδυσις μέσα εἰς τὸ ἄγνωστον βάθος παλαιῶν θρύλων, πυκνότατα καὶ μονίμως καλυπτομένων ὑπὸ τῆς ομίχλης τοῦ χρόνου, εἶναι ἐγγεῖρημα δυσχερέστατον. Ἐν προκειμένῳ ὅμως τίποτε, οὔτε ἐθνολογικῶς οὔτε ἱστορικῶς, δὲν ἐμποδίζει λύσιν, καθ' ἣν οἱ Τοῦρκοι, ἐπὶ μακρὸν ζήσαντες πρότερον ἐν Παλαιστίνῃ, ἴσως νὰ εἶχον ἐπηρεασθῆ ἐκ τῶν ἀκμαζουσῶν ἐκεῖ Ἰουδαϊκῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν καὶ νὰ εἶχον διαμορφώσει τὰ ἐπεισόδια τῆς μεταγενεστέρας προφητείας των συμφώνως πρὸς τὸν κεντρικὸν σκελετὸν τῆς Ἰουδαϊκῆς παραδόσεως. Μήπως ἄλλωστε ἀκριβῶς τὸ αὐτὸ δὲν ἔγινε καὶ μὲ τοὺς Βυζαντινοὺς, οἵτινες ἤδη πρὸ τῆς Ἀλώσεως τὰς θρησκευτικὰς Ὁράσεις τοῦ προφήτου Δανιὴλ τὰς εἶχον διαπλάσει εἰς ἐθνικὰς των προφητείας, ἀφορώσας τὴν τύχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως; Τὸ αὐτὸ λοιπὸν ἠδύνατο κάλλιστα νὰ γίνῃ καὶ μὲ τοὺς Τούρκους, οἵτινες ἐρχόμενοι εἰς Ἀραβίαν καὶ Παλαιστίνην οὐδεμίαν σχεδὸν ἔφερον μαζὶ των ἰδίαν πνευματικὴν παράδοσιν, ἐνῶ πλουσιωτάτην εὔρον ὑπάρχουσαν ἀντιστοίχως εἰς τὰ νέα ἐδάφη, τὴν ὁποίαν φυσικὸν ἦτο ἐν πολλοῖς νὰ υἱοθετήσουν.

Τοιαύτας ἄλλωστε ἐπιδράσεις φαίνεται ὅτι πολλὰς καὶ λίαν ἐνωρὶς ὑφίσταντο οἱ Τοῦρκοι. Ὡς π.χ. ἠδύνατο νὰ εἶχον ἐπηρεασθῆ ἀπὸ τὰς περὶ τῶν πρωτοπλάστων ἐβραϊκὰς θρησκευτικὰς ἰδέας, τὰς συνδεούσας τὴν κατοχὴν τοῦ μακρουνοῦ μήλου καὶ τὴν ἄμεσον ἔπειτα ἐκδιώξιν των ἐκ τοῦ παραδείσου, οὕτω εἰς τὰς προφητείας των ὑπέστησαν ἐνωρὶς τὴν ἐπίδρασιν καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Διότι ἤδη ἀπὸ τοῦ 12 αἰῶνος οἱ Τοῦρκοι, βλέποντες ἑαυτοὺς νὰ ἔρχωνται ἐξ ἀνατολῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ὡς ἄλλοι τινὲς Πέρσαι, παρό-

μοιοι πρὸς τοὺς παλαιούς, εἶχον τὴν πίστιν ὅτι καὶ τὴν παρομοίαν τύχην ἐκείνων τῶν Περσῶν τελικῶς θὰ εἶχον. Ἡ πελωρία σκιὰ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐδέσποζεν εἰς ὅλας τὰς χώρας, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἶχον μέγροι τοῦ 12 αἰῶνος προελάσει οἱ Τούρκοι. Ἡ σχετικὴ μαρτυρία περὶ τῆς παλαιᾶς ταύτης δοξασίας τῶν Τούρκων εἶναι σαφής: «*Λόγος γὰρ παρὰ τοῖς Τούρκοις ἐφέρετο ὡς ὅπ' ἐκείνων καταλυθήσονται μεθ' ὧν ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς Πέρσας κατέλυσεν*»· οὕτω γράφει ὁ Μιχαήλ Γλυκᾶς (Βίβλος Χρονική, Δ', σελ. 599, ἔκδ. Βόννης).

Εἰς τὴν πληρεστέραν κατανόησιν πάντων τῶν ἀνωτέρω ἀσφαλῶς θὰ συντείνῃ καὶ σύντομος ἐξέτασις τοῦ ρόλου τοῦ μήλου καὶ τῆς μηλέας εἰς τὴν μυθολογίαν καὶ τὴν ζωὴν ἄλλων λαῶν. Ἡ συγκριτικὴ αὕτη ἐθνολογικὴ ἐπισκόπησις¹ δύναται νὰ καταδείξῃ ὅτι τὰ μακρυνὰ ταῦτα μῆλα παρέχουν ἢ υποβοηθοῦν εἰς ἀθανασίαν καὶ ὅτι μηλέαι ἀναφέρονται ὡς κεντρικὰ δένδρα εἰς παραδείσους καὶ ἄλλων λαῶν. Οὕτω π.χ. *μηλέα* εἶναι τὸ κεντρικὸν δένδρον εἰς τὸν οὐράνιον παράδεισον, κατὰ τὴν μυθολογίαν τῶν Ἐρυθροδέρμων Ἰροκουῖς. Ὁμοίως εἰς ἕτερον μῦθον τῶν Wyandot *μηλέα* παρέχει σκιὰν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Παντοδυνάμου Ρυθμιστοῦ τοῦ σύμπαντος. Ἄλλὰ καὶ εἰς νεοελληνικὸν παραμῦθι ἡ ἡρωῖς, μία κόρη, στέλλεται νὰ πάῃ νὰ φέρῃ μῆλον ἀπὸ τὸν Παράδεισον². Γενικώτερον δὲ ἡ *μηλέα* παίζει σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, λατινικὴν, ἀραβικὴν, τευτονικὴν καὶ τὴν κελτικὴν μυθολογίαν καὶ λαογραφίαν.

Παραλλήλως πρὸς τὸ δένδρον καὶ ὁ ρόλος μόνου τοῦ καρποῦ, τοῦ *μήλου*, εἶναι εἰς τὴν γενικὴν μυθολογίαν καὶ λαογραφίαν πολὺπλευρος. Αἱ δύο ὅμως σημαντικώτεροι ιδιότητες τοῦ μήλου ἀσφαλῶς εἶναι ἡ τῆς ἀθανασίας καὶ ἡ τῆς προκλήσεως γονιμότητος, εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ὑπαγάγωμεν καὶ ὅλας τὰς ποικίλας ἰδέας ὅσαι σχετίζονται μὲ τὰ μῆλα ὡς σύμβολα ἐρωτικά³. Ἡ τοιαύτη συμβολικὴ ἐρωτικὴ παράστασις τοῦ μήλου εἶναι ἰδέα γνώριμος εἰς ἀρκετὰ σημεῖα τῆς ἑλληνικῆς, ἀρχαίας καὶ νεωτέρας, παραδόσεως. Ὡς πρὸς δὲ τὴν σχέσιν μήλων καὶ ἀθανασίας δὲν εἶναι μόνον ὅσα ἀνωτέρω ἐλέχθησαν (π.χ. μῆλα τῶν Ἑσπερίδων, κ.τ.δ.). Ὁμοίως εἰς τὴν σκανδιναυικὴν μυθολογίαν περιλαμβάνεται καὶ ἡ ἱστορία τῶν *μήλων τῆς αἰωνίας νεότητος*, ἅτινα κατεῖχοντο εἰς Asgard ὑπὸ τοῦ Idhunn. Ἐπίσης τὸ θαυματουργόν

¹ Τὰς κατωτέρω πληροφορίας ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ εὑρῇ κυρίως εἰς τὸ ἀξιόλογον Dictionary of Folklore, Mythology and Legend τῶν Funk and Wagnalls, τόμ. Α', σελ. 68.

² Παραλλαγή Κοτωόρων τοῦ Πόντου: Βλέπε Χρονικὰ τοῦ Πόντου, 1 (1943), σελ. 44.

³ Μῆλα προκαλοῦντα γονιμότητα ἀναφέρονται καὶ εἰς νεοελληνικά παραμῦθια. Σχετικῶς βλέπε τὸ ἐσχάτως κυκλοφορήσαν βιβλίον τοῦ R. Dawkins, Modern Greek Folktales, Oxford 1953, ἰδίως εἰς τὰς σελίδας 28, 46, 227, 243 καὶ 392.

μῆλον, ὅπερ μία γυνή ἀπὸ τὴν «Χώραν τῶν ζώντων» ἔρριπεν εἰς τὸν Conle, υἱὸν τοῦ Conn, παρέσχεν εἰς ἐκεῖνον τροφήν καὶ ποτὸν δι' ἓνα δλόκληρον μῆνα, χωρὶς ὅμως διὰ τοῦτο καὶ νὰ ἐλαττοῦται τὸ μῆλον ἐκεῖνο. Ἐπίσης τὸ μῆλον τοῦ πρίγκιπος Ἀχμετ εἰς τὰς «Χιλίας καὶ μίαν Νύκτας» τῶν ἀραβικῶν παραμυθιῶν ἐθεράπευε πᾶσαν ἀνωμαλίαν. Γενικῶς δὲ τὸ μῆλον εἶναι σύμβολον μαγικὸν εἰς διάφορα παραμύθια, βαλκανικά, σκανδιναυικά, ἱρλανδικά, τευτονικά, βρεττανικά καὶ ἀραβικά¹.

Ἐπανερχόμενος εἰς ὅσα ὁ R. Dawkins γράφει σχετικῶς μὲ τὴν διὰ μακρῶν ἀνωτέρω ἐξετασθεῖσαν τουρκικὴν προφητείαν, θὰ ἤθελον νὰ προσθέσω τὰς ἐξῆς δύο παρατηρήσεις :

1) Ἡ πρώτη ἀφορᾷ τὴν πολιτικὴν σκοπιμότητα, ἣ ὁποία νομίζουν τινὲς ὅτι ὑπῆρχεν ἢ καὶ ἐκαλλιεργεῖτο ὑπὸ τὴν τουρκικὴν προφητείαν. Τοιαύτην ἐξήγησιν δίδει ὁ Ἄγγλος Henry Blunt, ὁ δὲ R. Dawkins (ἐνθ' ἀν., σελ. 402) τὴν θεωρεῖ ὡς «πολὺ συντετὸν συμπέρασμα». Κατὰ τὴν ἐξήγησιν αὐτὴν τοῦ Blunt ἡ τουρκικὴ προφητεία ἐλέγετο σκοπίμως διὰ νὰ διατηρηθῆ τοὺς Τούρκους ἐν φανατισμῷ κατὰ τῶν Χριστιανῶν, τῶν ὡς μελλοντικῶν καταστροφέων τοῦ τουρκικοῦ ἔθνους ἀναφερομένων. Νομίζω ὅμως ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἀρχικὴ τοιαύτη πολιτικὴ σκοπιμότης, καὶ μάλιστα ἀφοῦ τίποτε δὲν ἠνάγκαζε τοὺς Τούρκους νὰ προελάσουν παρὰ τὴν θέλησίν των ἕως τὸν μακρυνὸν ἐκεῖνον τόπον ὅπου εὐρίσκεται τὸ κόκκινον μῆλον καὶ ὅπου ἐκ τῶν προτέρων ἐγνώριζον ὅτι ἔπειτα ἀπὸ ἑπτὰ ἢ ἔστω δώδεκα ἔτη βεβαίαν θὰ εὐρισκον τὴν καταστροφὴν των. Ἀντιθέτως ἢ παραδόσις αὕτη μοῦ φαίνεται γνησίας λαϊκῆς προελεύσεως καὶ ἐκφράζει μὲ τὸν τρόπον τῆς τὴν εἰς τινὰς λαοὺς, ἰδίως Μεσογειακοὺς καὶ τῆς Ἀνατολῆς, κοινὴν νοοτροπίαν διὰ τὸ εὐμετάβλητον τῆς μοίρας καὶ τὴν μοιραίαν διεκλυστίνδα τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων μεταξὺ ἐνὸς ὑπερτάτου σημείου εὐτυχίας καὶ εὐθὺς ἔπειτα μιᾶς νέας ἐπὶ τὰ χεῖρω τροπῆς τῆς τύχης. Δυσσιώνους χρησμούς εἶχον πρότερον, καὶ δὴ ἄνευ ἄλλου τινὸς ἀποχρῶντος κατὰ τὴν γνώμην μου λόγου πλὴν τῆς προβαλλομένης ἐνταῦθα λαϊκῆς ψυχολογίας, καὶ αὐτοὶ οἱ Βυζαντινοὶ, οἵτινες εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνθησιν τῆς αὐτοκρατορίας ἐπέμενον νὰ προφητεύουν τὴν ἀπώλειαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως². Μετὰ τὴν πραγματοποίησιν ὅμως τῆς

¹ Βλέπε σχετικῶς Dictionary of Folklore, Mythology and Legend, A', σελ. 68.

² Χαρακτηριστικώτεραι λαϊκῆς προφητείας πολὺ πρὸ τοῦ 1453 εἶναι αἱ ἀναφερόμεναι ὑπὸ τοῦ Τζέτζη (Χιλιάδες, Θ', 615, ὁμοίως Ἐπιστ., 59, σ. 53-54, ἔκδ. Th. Pressel), ἔχουσαι οὕτω : «Ὀδαί σοι, Ἐπίταλφε, ὅτι σὺ χιλιάσεις» καὶ ἕτερα : «Βοὺς βοήσει καὶ ταῦρος θρηγήσει». Ἀπὸ αὐτὴν τὴν βοῦν, ποὺ ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Τζέτζη ἐχρησιμοποιεῖτο ὅτι θὰ βοήσῃ, καὶ τὸν ταῦρον, ποὺ θὰ θρηγήσῃ, προέρχεται κατὰ τὴν γνώμην μου καὶ «τὸ μωσκάρι» τῶν νεοελληνικῶν χρησμῶν, τὸ ὁποῖον θὰ μουγκρίσῃ καὶ θὰ πνιγῆ εἰς τὸ πολὺ αἷμα, ποὺ θὰ ἐχύνετο κατὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

φοβεράς καταστροφής τοῦ 1453, ἀμέσως ἐδημιουργήθη τὸ διὰ τὴν ἰσορροπία ἀπαιτούμενον νέον ἀντίβαρον, καθ' ὃ βεβαία προεβλήθη ἡ πίστις ἐπὶ τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀνάκτησιν τῆς Βασιλίδος. Πόσον ἡ γενικὴ αὕτη νοοτροπία εἶναι γνησίως λαϊκὴ δεικνύει ὄχι μόνον ἡ ἀντίληψις, ποῦ τόσον συχνὰ τὴν ἐκφράζει ὁ Ἡρόδοτος ὁμιλῶν διὰ τὴν νέμεσιν, ἦν τὸ θεῖον αἰσθάνεται ἐναντίον οἰασδῆποτε ἀνθρωπίνης εὐτυχίας, ἀλλὰ καὶ ἡ πασίγνωστος σημερινὴ λαϊκὴ μας πεποίθησις, ὅτι μετὰ τὰ πολλὰ γέλοια καὶ τὴν ποιάν τινα ἔξοχον εὐτυχίαν συνήθως ἀκολουθοῦν δάκρυα καὶ θλίψις, ὥστε οὕτω ν' ἀποκατασταθῇ εἰς τὰ ἀρχικὰ φυσιολογικὰ της ὄρια ἡ διὰ τῆς νέας χαρᾶς κλονισθεῖσα παλαιὰ ἰσορροπία. Ἀφοῦ ὁ λόγος περὶ αὐτῶν, θὰ πρέπη νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ ἡ ἀντίστροφος πορεία εἶναι ἐπίσης λαϊκῆς προελεύσεως. Κατ' αὐτήν, μετὰ θλίψιν τινὰ ἀπροσδόκητον καὶ μεγάλην, δὲν θὰ ἀργήσῃ ἀντίρροπος νὰ ἔλθῃ καὶ κάποια χαρὰ.

2) Ἡ δευτέρα παρατήρησις μου ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐξῆς περίπτωσιν: Ὁ R. Dawkins, ἀναφερόμενος εἰς ὅσα ὁ F. Hasluck γράφει (*Christianity and Islam*, σελ. 471), κάμνει λόγον καὶ δι' ἓνα λαὸν ὄν ἀποκαλεῖ «*the Yellow Race*» (= ἡ Κιτρινὴ Φυλὴ)¹. Θὰ νομίση κανεὶς, καὶ δικαίως, ὅτι πρόκειται περὶ τινος «*κιτρινῆς φυλῆς*». Ὅταν ὁμως θὰ ἀναγνώσῃ τὰ ὅσα ἐκεῖ ὁ R. Dawkins γράφει, τότε δὲν τοῦ εἶναι δύσκολον νὰ διαπιστώσῃ ὅτι πρόκειται περὶ τῶν Σουηδῶν καὶ τῶν Ρώσων, τοὺς ὁποίους ἐκ λαϊκῶν προφητειῶν ἐφοβοῦντο οἱ Τούρκοι ὡς τοὺς μέλλοντας ἐλευθερωτὰς τῶν Ἑλλήνων.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ F. Hasluck καὶ ὁ R. Dawkins μεταφράζουσι οὕτω τὸν γνωστὸν ἑλληνικὸν ὄρον «*τὸ ξανθὸν γένος*», ὅστις διὰ τῶν χρησῶν τοῦ Ἀγαθαγγέλου ἔγινε παγκοίνως γνωστὸς καὶ δημοῖ λαοὺς τῆς Βορείου Εὐρώπης χριστιανικοὺς, ἰδίᾳ Ὀρθοδόξους, οἵτινες ἐλέγετο καὶ ἐπιστεύετο ὅτι θὰ κατενίκων τοὺς Τούρκους καὶ θὰ μᾶς ἠλευθέρωνον.

*Ἐλπίζομεν εἰς τὰ ξανθὰ γένη νὰ μᾶς γλυτώσουν,
νὰ ληθοῦν ἀπὸ τὸν Μόσχοβον νὰ μᾶς ἐλευθερώσουν,*

βεβαιοῦν οἱ παλαιοὶ δημῶδεις χρησιμοί². Ἡ ἐσφαλμένη μετάφρασις τοῦ Hasluck φαίνεται ὅτι παρέσυρεν ἔπειτα καὶ τὸν Dawkins. Τὸ «*ξανθὸν γένος*» ἠδύνατο, νομίζω, νὰ μεταφρασθῇ ὡς *the Fair Race* ἢ *the Blond-hair Race*, ὄχι ὁμως ὡς *Yellow Race*, ποῦ μεταφέρει ἀμέσως τὴν σκέψιν ὄχι εἰς τὴν ξανθὴν κόμην εὐρωπαϊκῶν πληθυσμῶν, ἀλλ' εἰς τὴν κιτρινὴν ἐπιδερμίδα ἀσιατικῶν λαῶν.

Κ. ΡΩΜΑΙΟΣ

¹ R. M. Dawkins, ἔνθ' ἀν., σελ. 402.

² Βλέπε σχετικῶς Ν. Πολίτου, *Παραδόσεις*, 2, 666, σημ. 3.